

УДК 378.016:75.041

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2025.31.331621>

Інна Гуржій, м. Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5364-9650>

Дмитро Коршунов, м. Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0150-9920>

АЛГОРИТМ ОПАНУВАННЯ НАЧЕРКІВ І ЗАМАЛЬОВОК ФІГУРИ ЛЮДИНИ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті порушується проблема методики навчання здобувачів вищої освіти мистецьких спеціальностей начерків і замальовок фігури людини як основи академічного рисунку. Визначено та диференційовано ключові поняття: «рисунок», «малюнок», «академічний рисунок», «начерки», «замальовки». Авторами розроблено, описано й унаочнено алгоритм опанування начерків і замальовок фігури людини, який включає шість етапів. Наголошується на важливості виконання студентами-художниками начерків і замальовок для вивчення освітніх компонентів професійного спрямування.

Ключові слова: професійна освіта; мистецька освіта; рисунок; академічний рисунок; начерки; замальовки.

Постановка проблеми. В сучасних умовах боротьби за державну незалежність гостро постає проблема збереження унікальної культури та неповторних традицій українського народу, що спонукає до професійної підготовки художників, дизайнерів, фахівців декоративного та образотворчого мистецтва. У Законі України «Про вищу освіту» (2014) наголошено на праві кожного громадянина на здобуття якісної освіти, зокрема й мистецької, на різних рівнях: бакалаврський, магістерський та освітньо-науковий / освітньо-творчий. Мистецька освіта виокремлюється та регулюється як така, що має свої особливості та умови реалізації, тому викладачі мистецьких спеціальностей закладів вищої освіти покликані надавати якісні освітні послуги, які ґрунтуються на фундаментальних теоретичних засадах, найкращому вітчизняному та світовому мистецько-педагогічному досвіді та дослідницько-експериментальних пошуках.

Спостерігаючи за процесом опанування основ академічного рисунку здобувачами мистецьких спеціальностей, ми зважили на те, що сьогодні недостатньо уваги приділяється вивченню анатомії людини, що негативно впливає на якість робіт майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Начерки та замальовки є важливим елементом змісту освітнього компоненту «Рисунок». Головними методичними першоджерелами курсу є підручники, навчальні посібники та інші дидактичні матеріали за авторства викладачів передвищих і вищих закладів освіти, де акредитовано освітньо-професійні програми з образотворчого мистецтва, дизайну тощо. Так, І. Наталуха і В. Носань (2024), О. Сташук (2023), В. Сухенко (2004) у навчальних посібниках із рисунку ґрунтовно розкривають процес виконання начерків і замальовок майбутніми художниками й дизайнерами у контексті вивчення пластичної анатомії людини.

У мистецько-педагогічній практиці викладачі послуговуються працями зарубіжних авторів, наприклад, посібником А. Джахірула (2022), наочним посібником Р. Ості (Osti, 2016), підручником М. Лі (2016) та ін. Скажімо, в останньому розкрито теоретичні основи академічного рисунку, що визначає його безумовну цінність як для викладачів, так і для студентів вищих навчальних закладів. Однак головним підручником для художників з анатомії та рисунку були й залишаються ґрунтовні праці Г. Баммеса (Bammes, 1989), професора пластичної анатомії Дрезденської академії образотворчих мистецтв, які використовують у професійній освіті декілька поколінь художників.

Загалом бракує вітчизняних науково-методичних праць з академічного рисунку, де б ґрунтовно розкривався процес виконання начерків і замальовок, що й спонукало авторів до ретельного вивчення та висвітлення порушеної проблеми.

Мета – проаналізувати процес виконання начерків і замальовок фігури людини під час опанування освітнього компоненту «Рисунок» здобувачами вищої освіти мистецьких спеціальностей і запропонувати апробовані на практиці етапи роботи над ними.

Методи дослідження. У дослідженні використано метод системно-структурного аналізу, метод теоретичного узагальнення, що дозволили сформулювати ключові поняття, зробити висновки та визначити перспективи впровадження його результатів у процес професійної підготовки здобувачів вищої освіти мистецьких спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Академічний рисунок є основою художньої освіти здобувачів мистецьких спеціальностей. У процесі вивчення дисципліни студенти знайомляться на практиці з багатьма аспектами академічного рисунка, головним з яких є вивчення фігури людини. Залежно від року навчання студенти виконують різні за тривалістю та ступенем складності завдання, пов'язані із зображенням живої моделі людини як у статичному положенні, так і в ракурсі та русі.

«Навчання академічного рисунку обов'язково включає і заняття начерками», – підкреслює відомий художник і педагог М. Лі (2010). Він зауважує: «У навчальному процесі начерки необхідні як допоміжний матеріал і, водночас, як вправи, що дозволяють поповнити знання та розвинути навички, отримані у процесі навчання» (с. 420). Програма дисципліни «Академічний рисунок» передбачає виконання начерків фігури людини як регулярних коротких вправ під час аудиторних занять, так і завдань для самостійної роботи студентів.

З'ясуємо ключові терміни: рисунок, малюнок, академічний рисунок, начерки та замальовки. Як засвідчує практика, студенти-художники перших курсів часто плутають поняття «малюнок» і «рисунок». Слід пояснити, що рисунок є більш професійним поняттям, що походить від слова «риска» – це зображення різних форм за допомогою штриха та ліній, саме цими засобами виконуються начерки та замальовки. На відміну від рисунку малюнок є просто зображенням і може бути як графічним, так і живописним (наприклад, кольоровий дитячий малюнок). Відтак, саме «Рисунком» або «Академічним рисунком» варто називати освітні компоненти освітньо-професійних програм підготовки здобувачів вищої освіти мистецьких спеціальностей.

Визначимо поняття «академічний рисунок», ґрутуючись на узагальненій категорії «академічний», що пропонує «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (Бусел, 2005):

- який стосується академії або належить їй;
- який чітко і послідовно дотримується усталених традицій, канонів академізму;
- пов'язаний з навчанням у школі, вузах, на курсах і т. ін. (с. 16).

Саме в курсі «Академічний рисунок» важливо вивчати процес виконання начерків і замальовок фігури людини. Зауважимо, що названі поняття схожі, але мають певні розбіжності: начерк – це швидкий узагальнений рисунок, а замальовок – це більш довгостроковий рисунок, що передбачає деталізацію.

Начерк може слугувати ескізом для подальшої деталізації та роботи над більш ускладненим зображенням. Він повинен мати найважливіші риси фігури, що зображується, її рух, пропорції, але без ретельного опрацювання деталей. Начерк виконується за декілька хвилин, що формує в молодого художника відчуття пропорцій, тренує спостережливість і швидкість виконання. Часто начерки роблять по пам'яті, миттєво схоплюючи всі характерні особливості фігури людини. У системі підготовки майбутнього художника замальовок має таку ж вагу, як і начерк. Ми розглядаємо їх разом, адже вони є продовженням один одного, а саме: при вивченні особливостей побудови фігури людини ми пропонуємо починати з начерків і поступово переходити до виконання замальовок.

Начерки можна робити різними засобами та матеріалами: плямою та лінією; за допомогою олівця, ручки, маркера, туші чи акварелі. Начерки фігури людини є необхідним компонентом освоєння принципів академічного рисунка. Робота над начерками вчить студента сприймати фігуру в цілому, краще розуміти її пропорції та анатомічну будову, звертати увагу на характерні риси натури. Художник і педагог В. Сухенко (2024) зауважує: «Вміння схоплювати живі риси життя на ходу – якість значна для художника. В начерках важливо фіксувати не факт; головне – вихід на образ, де не факт, а явище, ставлення до явища відіграє вирішальну роль» (с. 152.).

Під час опанування процесу виконання начерків і замальовок ми пропонуємо дотримуватися певної послідовності, алгоритму, який складають чітко визначені етапи. Розглянемо поступовість опанування роботи над начерками та замальовками фігури людини, де першими, початковими етапами є начерки (див. рис. 1, 1-3 етапи), а другими – замальовки (див. рис. 1, 4-6 етапи).

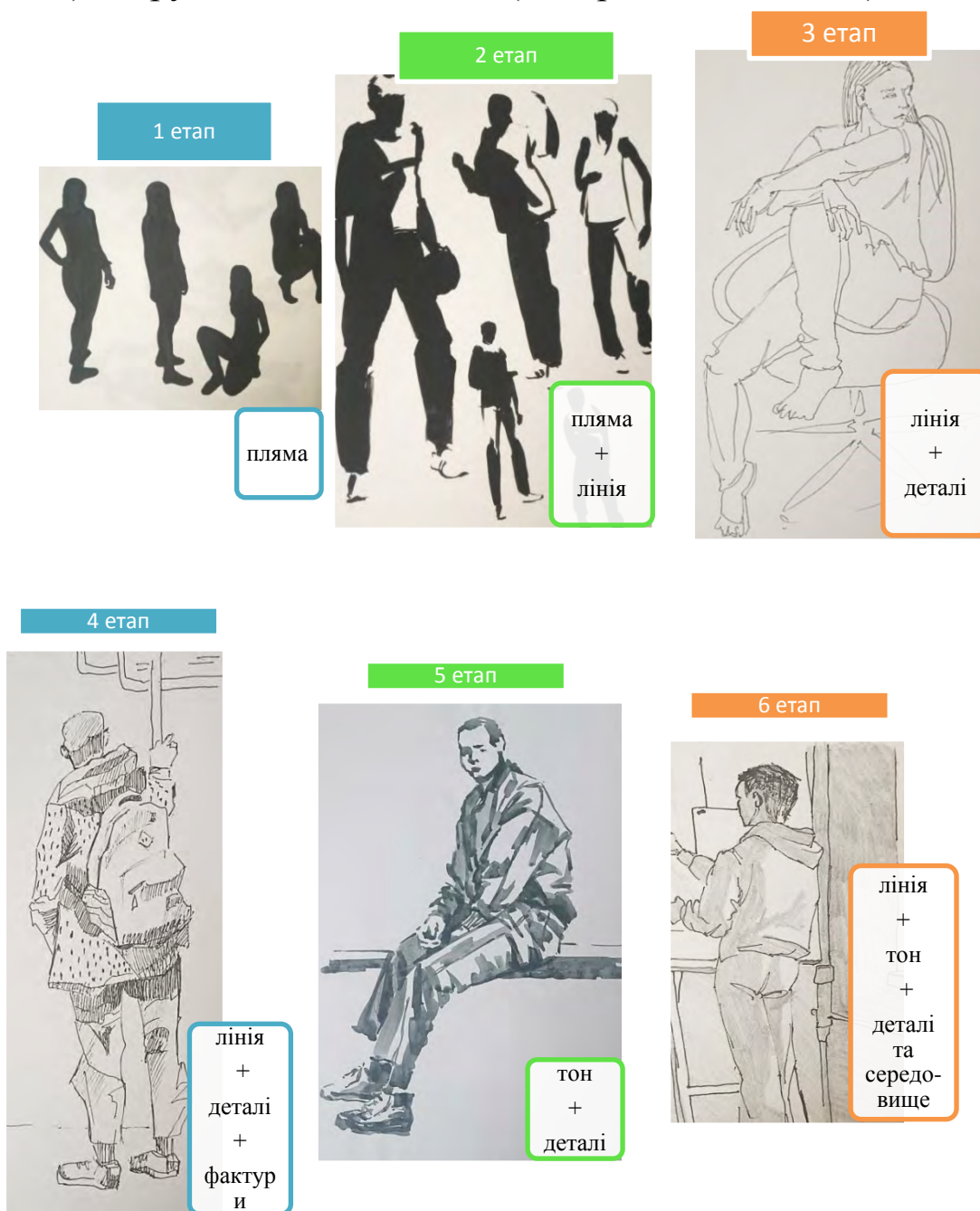


Рис. 1. Поетапність опанування начерків і замальовок фігури людини

Саме такий методичний підхід дасть можливість здобувачеві поступово перейти від загального до деталей при освоєнні побудови фігури людини:

- 1 етап – швидкі начерки силуетного зображення за допомогою плями, передання загальної форми, пропорцій і руху фігури людини;

- 2 етап – швидкі начерки за допомогою плями та лінії, визначення загального світла та тіні без деталізації, передання пропорцій і руху фігури;

- 3 етап – швидкі лінійні начерки фігури людини з деталізацією;

- 4 етап – лінійні замальовки фігури людини з додаванням тону, деталізацією та виявленням фактур;

- 5 етап – тонові довгострокові замальовки фігури людини із значним опрацюванням деталей;

- 6 етап – лінійно-тонові довгострокові замальовки фігури людини із значною деталізацією та середовищем.

Безумовно, можливі й подальші ускладнення завдань щодо виконання довгострокових замальовок фігури людини, але ми наводимо лише ті, які вважаємо необхідними задля завершення базового циклу, після чого починається, на нашу думку, творчість як викладача, так і студента.

Перші три етапи оволодіння зображенням фігури людини – це швидкі начерки. Начерки, як правило, виконуються протягом невеликого, обмеженого відрізка часу (від 2 до 5 хв.). Мета начерку – зобразити основні характеристики фігури. Такий спосіб рисунку є ефективним засобом тренування руки та ока, розвиває спостережливість і майстерність, удосконалює здатність швидко фіксувати позу та рух моделі на аркуші паперу.

Залежно від поставлених завдань начерки можуть бути виконані в різних техніках: за допомогою плями як засобу передачі силуету фігури; однією лінією або лінією з невеликою кількістю тону. Їх можна зробити різними графічними матеріалами, зазвичай тими, які традиційно використовуються в академічному рисунку, можуть бути як монохромними, так і поліхромними. Найчастіше в роботі над начерками фігури людини використовують графітні олівці різної м'якості, вугілля, сепію, сангіну, соус, пастель, а

також акварель, туш, кольорові олівці, фломастери та ін. Кожен із графічних матеріалів розраховано на використання певного типу паперу. Наприклад, малюючи начерки м'якими графічними матеріалами, вибирають щільний, іноді злегка тонований папір, а робота фломастерами або лінерами передбачає вибір гладкого глянцевого паперу. Від правильного вибору графічного матеріалу та поверхні для малювання залежить насиченість і виразність дидактичної і творчої роботи.

Заняття начерками дозволяють студентам подолати скутість у рисунку, а також апробувати нові графічні матеріали. Як засвідчує практика, перші студентські начерки можуть бути не зовсім вдалимими, але за умов застосування методично правильного підходу, виконання регулярних і неперервних вправ якість робіт, як правило, покращується. Виконання начерків формує у студентів почуття композиції, адже незалежно від того, у якому положенні знаходиться модель, зображення фігури людини вимагає вдалого компонування в межах обраного формату аркуша паперу. Працюючи над начерками, студенти краще усвідомлюють пластичні відмінності в побудові жіночої та чоловічої моделі, вчаться правильно зображати фігуру в положеннях сидячи або стоячи, звертати увагу на точки напруги й на ступінь взаємодії частин тіла. Такі вправи сприяють закріпленню знань із пластичної анатомії, допомагають збагнути взаємозв'язок зовнішньої форми тіла людини з його внутрішньою структурною будовою та функціональним призначенням, зрозуміти лінійні та об'ємні пропорції тіла людини, характер її руху, логіку конструктивної побудови. Завдяки багаторазовому виконанню начерків студент набуває досвіду та навичок зображення фігури як з натури, по пам'яті, так і за уявою, що розширює його творчі можливості, розвиває навички створення реалістичних і художньо виразних творів мистецтва із зображенням людини.

Висновки. Отже, на підґрунті аналізу теорії та практики підготовки в закладах вищої освіти здобувачів мистецьких спеціальностей, зокрема «Образотворче мистецтво», «Декоративно-ужиткове мистецтво», «Дизайн», порушено проблему методики навчання майбутніх фахівців начерків і замальовок фігури людини як основи академічного рисунку. Диференційовано поняття

«рисунок», «малюнок» і «академічний рисунок», «начерки» і «замальовки». У процесі теоретичного узагальнення власного мистецько-педагогічного досвіду розроблено, описано й унаочнено алгоритм опанування начерків і замальовок фігури людини. Він включає шість послідовних етапів, кожен з яких вирішує чітко визначені специфічні завдання. Поетапний методичний підхід дає можливість освоїти складний процес роботи над начерками та замальовками фігури людини, що своєю чергою позитивно впливає на загальний рівень підготовки студентів-художників не лише з академічного рисунку, але й з усіх освітніх компонентів професійного спрямування.

Перспективу подальшого наукового дослідження вбачаємо в удосконаленні методики навчання рисунка, у розробленні відповідних дидактичних матеріалів із виконання начерків і замальовок, що дасть змогу значно покращити підготовку здобувачів вищої освіти мистецьких спеціальностей. Потребує дослідницької уваги проблема інтеграції освітніх компонентів «Рисунок» і «Пластична анатомія», де вагомим аспектом вивчення останньої є закріплення теоретичних знань засобами рисунка.

Список використаної літератури

- Бусел, В. Т. (Уклад. і гол. ред.). (2005). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ; Ірпінь: Перун.
- Джахірул, А. (2022). *Анатомія для художників: наочний посібник із зображенням людського тіла*. Київ: ArtHuss.
- Лі, М. Г. (2016). *Основи навчального академічного рисунка: підручник*. Київ: Освітабук.
- Мельничук, А. І. (2023). Історико-мистецький аспект походження терміну «пластична анатомія». *Український мистецтвознавчий дискурс*, 2, 73-84. DOI: <https://doi.org/10.32782/uad.2023.2.9>
- Наталуха, І. М., Носань, В. А. (2024). *Пластична анатомія для дизайнерів: підручник*. Харків: ФОП Стожук А. П.
- Сташук, О. (2023). *Пластична анатомія людини: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація»*. Рівне. Взято з http://repository.rshu.edu.ua/id/eprint/12236/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%88%D1%83%D0%BA_%D0%9E_%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%8F.%20%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2023.pdf
- Сухенко, В. (2004). *Рисунок: навчальний посібник*. Київ: BONA MENTE.
- Bammes, G. (1989). *Wir zeichnen den Menschen*. Berlin: Volk und Wissen. Volkseigener Verlag.
- Osti, R. (2016). *Basic Human Anatomy: An Essential Visual Guide for Artists*. Monacelli Studio.

Inna Gurzhii, Dmytro Korshunov

ALGORITHM FOR MASTERING THE PROCESS OF SKETCHES AND DRAFTS OF THE HUMAN FIGURE FOR STUDENTS OF HIGHER EDUCATION IN ART SPECIALTIES

Based on the analysis of the theory and practice of training in higher education institutions for students of art specialties ("Fine Arts", "Decorative and Applied Arts", "Design"), the problem of the methodology of teaching future specialists sketches and drafts of the human figure as the basis of academic drawing is raised. The concepts of "drawing", "picture" and "academic drawing" are defined and differentiated, so as "sketches" and "drafts". In the process of theoretical generalization of one's own artistic and pedagogical experience, an algorithm for mastering sketches and drafts of the human figure is developed, described and illustrated. It includes six consecutive stages, each of which solves clearly defined specific tasks. Practice shows that a step-by-step methodological approach makes it possible to master the complex process of working on sketches and drafts of the human figure, which has a positive effect on the overall level of training of art students. In the future, the problem of integrating the educational components "Drawing" and "Plastic Anatomy" requires research attention.

Keywords: professional education; art education; drawing; academic drawing; sketches; drafts.

References

- Bammes, G. (1989). *Wir zeichnen den Menschen*. Berlin: Volk und Wissen. Volkseigener Verlag.
- Busel, V. T. (Comp., Ed.). (2005). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language]*. Kyiv; Irpin: Perun [in Ukrainian].
- Dzhakhirul, A. (2022). *Anatomiia dlia khudozhnykiv [Anatomy for Artists]: naochnyi posibnyk iz zobrazhenniam liudskoho tila*. Kyiv: ArtHuss [in Ukrainian].
- Li, M. H. (2016). *Rysunok. Osnovy navchalnoho akademichnoho rysunka [Drawing. Fundamentals of Educational Academic Drawing]: pidruchnyk*. Kyiv: Osvitabuk [in Ukrainian].
- Melnychuk, A. I. (2023). Istoryko-mystetskyi aspekt pokhodzhennia terminu «plastychna anatomiia» [The historical and artistic aspect of the origin of the term «plastic anatomy»]. *Ukrainskyi mystetstvoznachnyi dyskurs [Ukrainian art history discourse]*, 2, 73-84. DOI: <https://doi.org/10.32782/uad.2023.2.9> [in Ukrainian].
- Natalukha, I. M., Nosan, V. A. (2024). *Plastychna anatomiia dlia dyzaineriv [Plastic Anatomy for Designers]: pidruchnyk*. Kharkiv: FOP Stozhuk A. P. [in Ukrainian].
- Osti, R. (2016). *Basic Human Anatomy: An Essential Visual Guide for Artists*. Monacelli Studio.
- Stashuk, O. (2023). *Plastychna anatomiia liudyny [Plastic Human Anatomy]: navchalnyi posibnyk dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity spetsialnosti 023 «Obrazotvorche mystetstvo, dekoratyvne mystetstvo, restavratsiia»*. Rivne. Retrieved from http://repository.rshu.edu.ua/id/eprint/12236/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%88%D1%83%D0%BA_%D0%9E_%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%8F.%20%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2023.pdf [in Ukrainian].
- Sukhenko, V. (2004). *Rysunok [Drawing]: navchalnyi posibnyk*. Kyiv: BONA MENTE [in Ukrainian].
- Одержано 28.03.2025 р. Рекомендовано до друку 02.05.2025 р. Оприлюднено 03.06.2025 р.
-